
LINGVISTICA DE PESTE HOTARE

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA POPULARĂ UNGARIA

DE

D. MACREA

Ca urmare firească a strânselor legături politice și economice dintre Republica Populară Română și Republica Populară Ungaria, schimburile culturale dintre cele două țări vecine și prietene devin an cu an tot mai intense.

Acum douăzeci-treizeci de ani era de neconceput ca Eminescu și Caragiale să fie comemorați la Budapesta, sau ca numeroase filme și piese de teatru maghiare să se reprezinte la București. În condițiile politice create de regimurile de democrație populară din cele două țări, cunoașterea și prețuirea operelor lor culturale au devenit nu numai posibile, dar și foarte frecvente. În 1949, Petőfi Sándor a fost comemorat de către scriitorii români și maghiari pe cîmpul de luptă de la S ghișoară unde a căzut poetul erou, iar cele mai alese opere ale lui, precum și ale lui Ady Endre, József Attila, Moricz Zsigmond, sînt astăzi cunoscute, prin traduceri, publicului nostru. Poezia bogată a Ungariei noi de după eliberare a fost recent înfățișată cititorilor români într-o frumoasă antologie intitulată «Poezia maghiară contemporană», apărută în «Editura pentru literatură și artă» (1954).

De asemenea, opere alese din Eminescu, Caragiale, Creangă, Coșbuc și Sadoveanu au devenit accesibile cititorilor maghiari prin traduceri reușite făcute de curînd. Piesa clasică a lui Caragiale «O scrisoare pierdută» se joacă astăzi, cu mare succes, pe scenele Budapestei.

Raporturile actuale de prietenie maghiaro-romîne sînt concretizate și de numeroase alte fapte concludente. Rectorul Universității din Budapesta, Tamás Lajos, este titularul catedrei de limba romînă, iar profesorul Tóth Zoltán, decanul facultății de istorie de la aceeași universitate, a obținut în anul

trecut premiul Kossuth cu lucrarea « Răscoalele țărănești din Munții Apuseni ai Ardealului pînă la 1848 », în care se înfățișează luptele comune ale iobăgilor romîni și maghiari, evidențiindu-se îndeosebi figura eroică a Ecaterinei Varga.

Astfel de fapte erau cu neputință acum cîteva decenii sub regimul șovin al grofilor și al burgheziei maghiare și ele nu erau, firește, cu putință nici la noi sub regimul burghezo-moșieresc.

Presă burgheză romînă și maghiară, care întreținea în trecut o atmosferă de permanentă ațîtare și ură șovină, este înlocuită astăzi de ziare și publicații care se fac ecoul marilor succese ale celor două țări în domeniul construcțiilor pașnice și al apropierii lor în cadrul puternicului front al democrației și păcii condus de Uniunea Sovietică, eliberatoarea popoarelor romîn și maghiar. Presă și radio-ul romînesc ne aduc astăzi știri despre marile succese ale operei de reconstrucție a Ungariei după războiul fascist pustiitor, despre avîntul economiei și culturii ei, despre viața nouă socialistă din orașele și satele scăpate de exploatarea grofilor. O vie imagine a ritmului în care Ungaria s-a refăcut din ruinele războiului o oferă viața înfloritoare a Budapestei de astăzi din care hărnicia și patriotismul poporului maghiar au șters urmele uriașelor distrugerii pricinuite de luptele crîncene purtate mai multe luni în interiorul orașului. La rîndul lor, presa și radio-ul maghiar, în locul ironiilor și insultelor care însoțeau altădată știrile în legătură cu țara noastră, sînt astăzi un ecou prietenesc al realizărilor mărețe ale poporului nostru în munca de construire a socialismului.

Raporturile de tip nou dintre Republica Populară Romînă și Republica Populară Ungaria se datoresc în întregime politicii naționale leninist-staliniste, urmată consecvent de Partidul celor ce muncesc din Ungaria și de Partidul Muncitoresc Romîn. Partidele clasei muncitoare din cele două țări au refăcut vechea și trainică prietenie care a legat în trecut pe luptătorii pentru libertate ai celor două popoare. Gheorghe Doja, Budai Nagy Antal, Horia, Nicolae Bălcescu au luptat și s-au jertfit pentru cauza comună a libertății popoarelor romîn și maghiar.

Asupritorii din trecut ai celor două popoare au încercat să le rupă din inimă sentimentul prieteniei și solidarității spre a stăvili lupta lor comună împotriva exploatării naționale și sociale. Prietenia de astăzi a popoarelor romîn și maghiar s-a putut întări numai prin înlăturarea exploatatorilor naționaliști și șovini din fruntea celor două țări.

Noul conținut al raporturilor romîno-maghiare este concretizat și prin politica dusă de cele două state față de naționalitățile conlocuitoare. Maghiarii din Republica Populară Romînă dispun de școli de toate gradele, inclusiv o universitate cu toate facultățile, de teatre, ziare și reviste în limba lor maternă. Romînii din Republica Populară Ungaria, în număr de 30—40.000, se bucură astăzi și ei de libertate deplină, dispunînd de școli, asociații culturale și publicații în limba romînă. Sub regimul fascist al lui Horthy, romînii din Ungaria au fost expuși desnaționalizării sistematice, fiind lipsiți de publicații și insti-

tuții culturale proprii. Efectul acestei politici șovine se poate constata în scăderea numărului romînilor care vorbesc bine romînește, îndeosebi în rîndurile tineretului.

Dar nu numai existența școlilor în limba maternă caracterizează faza nouă a raporturilor romîno-maghiare, ci mai ales conținutul învățămîntului. În trecut, învățămîntul era unul din mijloacele principale prin care burghezia și moșierimea maghiară și romînă întreținea șovinismul și ura națională între cele două popoare. Astăzi școlile naționalităților din cele două țări sînt puse în slujba prieteniei și apropierii dintre ele, în slujba păcii și colaborării internaționale.

Cu prilejul cursurilor de gramatică și ortografie romînă pe care le-am ținut în luna iulie a acestui an pentru profesorii și învățătorii de la școlile romînești din Republica Populară Ungaria am putut să-mi dau bine seama de ajutorul pe care statul maghiar de democrație populară îl acordă susținerii naționalității romîne din Ungaria. În orașelul Gyula, așezat la frontiera de est a Ungariei, în dreptul Aradului, se găsesc numeroase instituții culturale romînești: o școală elementară, o școală pedagogică, un liceu, două biserici romînești, o gazetă bilunară « Libertatea noastră » și una pentru tineret « Vocea tineretului ».

Felul cum sînt scrise aceste ziare ne oferă prilejul unor interesante constatări în legătură cu fenomenele ce se petrec atunci cînd o anumită limbă nu mai este mijlocul exclusiv de comunicare într-o regiune. Prin faptul că în Republica Populară Ungaria, așa cum este firesc, limba maghiară este principalul mijloc de comunicare pentru autorități, în știință și literatură, minoritățile naționale încep a folosi topica limbii maghiare și expresii specifice ei, pe care le transpun în limbile respective. Astfel, în ziarul « Libertatea noastră » din 9 iulie a.c., în articolul intitulat « A sosit recoltarea », găsim fraze ca: « Recoltarea din vara aceasta este o *stațiune* principală a hotărîrii noului program al guvernului... Acum depinde în cea mai mare măsură de țărănimia noastră muncitoare ca prin recoltarea conștiințioasă și rațională să ajute realizarea și cu mai mare succes a programului nostru *de ridicarea nivelului de trai* ». « Vocea tineretului » din 3 iulie publică o corespondență voluntară semnificativă și ea ca procedee stilistice: « Cele mai rele note le obținem *din limba maghiară*. De exemplu, în clasa noastră sîntem *elevi 17* și din aceștia 11 elevi au răspuns *din maghiară pe nota unu* ».

Cei ce cunosc limba maghiară își dau ușor seama de influența ei în construirea acestor fraze, care amintesc limba unor ziare din Transilvania de dinainte de 1914. Această situație se vedește și în limba vorbită de romînii din Ungaria, impregnată de accent maghiar și de expresii specifice limbii maghiare. Profesorii din Gyula mi-au vorbit de eforturile pe care le fac pentru a-i obișnui pe elevi să vorbească între ei numai romînește, nereușind decît cu greu să obțină rezultatul dorit. În orașelul Gyula mai vorbesc romînește între ei numai oamenii mai în vîrstă. Tineretul folosește cu predilecție limba maghiară și în

conversații particulare. În satele din regiune, Méhkerék, Kétegyháza, Körösszegapáti, Lökösháza, Totkumlós, Bătania și altele se vorbește însă, în general, numai românește.

Pentru ca românii din Ungaria să aibă în mod curent sub ochi un model de limbă română, așa cum este ea folosită în scrisul nostru literar și științific, credem că limba publicațiilor românești din Ungaria ar trebui supravegheată cu mai multă grijă, deoarece numai astfel scrisul lor va putea deveni un îndreptar și un ajutor pentru însușirea și folosirea limbii române literare. O altă măsură eficace ar fi răspîndirea mai largă decît cea făcută pînă acum a operelor literare românești în rîndurile populației de limbă română din Ungaria pentru ca aceasta să aibă mereu prezent modelul viu al limbii corecte folosite în literatura noastră.

În cadrul colaborării culturale dintre popoare, contactul direct dintre oamenii de știință, precum și informarea publicului cititor asupra lucrărilor ce se întreprind în institutele de cercetări științifice, credem că sînt acțiuni din cele mai pozitive pentru cunoașterea și prețuirea lor reciprocă. Oamenii de știință maghiari și romîni erau despărțiți în trecut de zidul dăunător al șovinismului, din pricina căruia cunoașterea reciprocă a muncii lor creatoare avea un caracter tendențios și depreciativ.

Vizita pe care am făcut-o în Republica Populară Ungaria mi-a oferit prilejul să cunosc mai de aproape pe lingviștii maghiari, problemele științifice care îi preocupă, realizările lor, precum și organizarea învățămîntului și a cercetărilor lingvistice.

Condițiile create dezvoltării științei de către regimul de democrație populară au dat studiilor lingvistice din Republica Populară Ungară un avînt necunoscut în trecut.

Sub regimul grofilor și al dictaturii horthiste, studiile lingvistice nu se bucurau de nici un sprijin din partea statului. Nu exista nici un institut de lingvistică, iar grija pentru formarea cadrelor tinere nu avea o bază organizată. Preocupările lingvistice aveau un caracter particular, izvoit din pasiunea unor cărturari care au reușit să-și creeze merite deosebite în lingvistica maghiară, ca Szjnovici János, Gyármáthy Sámuel, Körösi Csóma, Budenz, Révai, Simonyi, Szinnyei, Balassa, Gombocz Zoltán, Melich János etc. Ei au avut de luptat cu mari greutăți editoriale, fiind obligați să solicite particularilor sprijinul material pe care statul nu înțelegea să-l acorde lucrărilor de lingvistică. De aceea, excelentul dicționar etimologic început de Gombocz și Melich a rămas la primele litere, iar atlasul lingvistic al limbii maghiare nu a putut fi, în trecut, nici măcar început.

Sub regimul de democrație populară s-a înființat, în 1949, Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Populare Ungaria, care are astăzi 55 de colaboratori permanenți, 18 aspiranți și 20 de candidați. Institutul este

condus de acad. Németh Gyula, specialist reputat în turcologie și de directorul adjunct Lörincze Lajos, candidat în științe, și are cinci secții corespunzătoare preocupărilor actuale ale lingvisticii maghiare: 1. secția de limbă maghiară și dialectologie, 2. secția Dicționarului limbii literare maghiare contemporane, 3. secția Marelui dicționar al limbii literare maghiare contemporane, 4. secția limbilor străine, 5. secția de fonetică.

În afară de Institut, o bogată muncă lingvistică desfășoară catedrele de lingvistică de la universitățile din Budapesta și Debrețin, precum și Societatea maghiară de lingvistică.

Activitatea lingvistică de astăzi din Republica Populară Ungaria este concentrată îndeosebi pentru alcătuirea lucrărilor de bază ale studiului limbii maghiare: două dicționare (mijlociu și mare) ale limbii literare maghiare contemporane, « Gramatica », « Atlasul lingvistic », « Dicționarul istoric » și altele. Unele dintre aceste opere au fost alcătuite și în trecut, dar ele nu mai corespund nivelului de astăzi al cercetărilor științifice și trebuie refăcute.

Poziția teoretică a lingviștilor maghiari din trecut s-a caracterizat printr-o rezervă prudentă față de diferitele școli și curente dominante în lingvistica apuseană. Lingviștii maghiari s-au menținut pe terenul pozitivismului lingvistic, mărginindu-se în general la cercetarea scrupuloasă a faptelor limbii maghiare. Preocupările etimologice au absorbit în mare parte munca lor, reușind să adune în acest domeniu un bogat material documentar.

Dar lingvistica maghiară nu se mai putea menține pe acest teren fără a ajunge în impas. Ea avea nevoie de o teorie călăuzitoare care să coordoneze materialul strâns cu hărnicie de înaintași. Lingviștii maghiari s-au lăsat, în general, puțin influențați atât de școala idealistă a lui Ferdinand de Saussure cât și de cea a lui N. I. Marr. Îndrumarea teoretică de bază în studiile lingvistice au adus-o și în Republica Populară Ungaria lucrările clasice ale lui I. V. Stalin, a căror influență directă se resimte în toate operele lingvistice care se întreprind astăzi. Aceste lucrări au constituit principalul ajutor și pentru îndepărtarea tendințelor greșite ale lingvisticii maghiare din trecut: șovinismul și narodnicismul.

Primul loc în activitatea lingviștilor maghiari de astăzi îl ocupă elaborarea « Dicționarului limbii maghiare ». Acest dicționar se realizează în două forme: « Dicționarul limbii literare maghiare contemporane », care va fi terminat în 1956 și care este alcătuit după aceleași principii ca « Dicționarul limbii române literare contemporane », și un alt dicționar, de proporții mult mai mari, intitulat « Marele dicționar al limbii literare maghiare ». Scopul acestui mare dicționar este să redea un tablou minuțios al evoluției lexicului maghiar de la epoca renașterii literaturii maghiare (1772) până astăzi, să demonstreze prin citate viața cuvintelor și să ajute în mod practic înțelegerea marilor clasici ai literaturii maghiare. Deși de mari proporții, acest dicționar nu va fi o enciclopedie lingvistică menită să cuprindă toate cuvintele regionale, arhaice și tehnice. El va

cuprinde în primul rând fondul principal de cuvinte, regionalismele cu arie mai mare de răspîndire, cuvintele tehnice de uz curent și general, iar dintre cuvintele cu caracter străin și internațional vor fi înregistrate numai următoarele cinci grupe: a) cuvintele internaționale răspîndite și azi; b) cuvintele învechite, dar care înainte au circulat în limbă vreme îndelungată; c) cele care au primit în limba maghiară un sens nou; d) cele folosite des în literatură, deși nu mai sînt folosite în mod curent în vorbire; e) cuvintele străine folosite de marii clasici maghiari. Alcătuit pe baza limbii operelor literare, a limbii ziarelor, a prozei științifice, politice și istorice dintre 1772 și 1960, Marele Dicționar al limbii literare maghiare va avea douăzeci de volume. Lucrările de strîngere a materialului, care au început cu doi ani în urmă, se efectuează intens, dar publicarea în întregime a acestei opere de mari proporții este prevăzută abia pentru anul 1975. Conducerea lucrărilor o are lingvistul Gáldi László.

Printre celelalte lucrări colective ale lingviștilor maghiari, cele mai importante sînt următoarele: 1. « Gramatica limbii maghiare », un tratat mare academic, pentru care acum se extrage materialul necesar, urmînd a fi redactat după 1956, și o lucrare mai mică pentru necesitățile școlilor medii și superioare. Această din urmă lucrare este în curs de redactare, urmînd să apară la sfîrșitul anului 1956; 2. « Atlasul lingvistic maghiar », care, alături de materialul lexical, va cuprinde și fenomenele fonetice, morfologice și, într-o măsură mai redusă, pe cele sintactice. Lucrările pentru Atlas au început în 1950, anchetele efectuîndu-se în 350 de localități; 3. « Elementele fino-ugrice ale vocabularului maghiar », lucrare care reconsideră rezultatele de pînă acum ale lingvisticii comparative fino-ugrice; 4. « Dicționarul graiurilor regionale », care va înlocui pe cel întocmit cu 70 de ani în urmă de Szinnyei; 5. « Dicționarul istoric al limbii maghiare »; 6. « Culegere de materiale pentru elaborarea Gramaticii istorice a limbii maghiare »; 7. « Dicționar de nume de persoane », începînd cu epoca arpadiană.

În 1950 s-a publicat a noua ediție a « Dicționarului ortografic al limbii maghiare », iar în prezent se află sub tipar a zecea ediție care cuprinde noile norme ale ortografiei maghiare.

În afară de aceste lucrări colective, lingviștii maghiari au publicat în anii din urmă numeroase lucrări individuale, dintre care menționăm pe cele ale lui Bárczi Géza: « Scrisoarea de ctitorie (din anul 1055) a abației de la Tihany ca monument de limbă » (1951), « Originea lexicului maghiar » (1951), « Fonetica limbii maghiare » (1954); Pais Dezső: « Limba literară maghiară » (1954); Kniezsa István: « Monumente de limbă slavă în Ungaria » (1952), « Ortografia maghiară pînă la începuturile tiparului » (1953); Zsirai Miklos: « Pionierii maghiari ai lingvisticii moderne » (1952); Benkő Lorand și Lörincze Lajos: « Bibliografia materialului dialectal maghiar » (1951); Lörincze Lajos: « Problemele principale ale cultivării limbii » (culegere de articole, 1953); Hegedüs Lajos: « Povești ale ciangăilor moldoveni » (1952); László Deme: « Citeva probleme ale dialectelor maghiare » (1953); Hajdu Péter: « Contribuții la etnogeneza maghiară » (1953).

Această din urmă lucrare reia discuția uneia dintre cele mai pasionante controverse ale istoriografiei și lingvisticii maghiare, și anume locul de origine al maghiarilor. În 1952 a apărut lucrarea istoricului Molnár Erik « Preistoria maghiarilor », în care se susține, pe baze arheologice, etnografice și istorice, că patria primitivă a maghiarilor ar fi podișul Gobi. Hajdu Péter susține, pe baze lingvistice, regiunea dintre Volga mijlocie și Urali ca loc de origine al maghiarilor. Controversa este dintre cele mai vii și ea s-a dezbătut în ultimii doi ani atât în presă cât și în ședințe publice, fără a se ajunge pînă acum la soluționarea problemei.

În ultimii ani lingviștii maghiari au desfășurat o activitate deosebit de bogată în elaborarea de dicționare bilingve. Dintre acestea au apărut pînă în prezent următoarele: « Dicționarul rus-maghiar și maghiar-rus » (2 vol., 1951—1953) de Hadrovics László și Gáldi László; « Dicționar englez-maghiar și maghiar-englez » (2 vol., 1948—1953) de Országh László; « Dicționar german-maghiar » (1952) de Halász Előd; « Dicționar francez-maghiar » (1954) de Ekhardt Sándor; « Dicționar albanez-maghiar » (1953) de Tamás Lajos.

O altă latură remarcabilă a activității lingvistice în Republica Populară Ungaria este cea desfășurată în periodicele de lingvistică. Dintre acestea, revista « Paznicul limbii maghiare », organul Comisiei pentru cultivarea limbii, apare neîncetat de 76 de ani. « Limba maghiară », organul Societății maghiare de lingvistică, este destinată discutării problemelor curente de lingvistică maghiară și de lingvistică generală. Studiile de dialectologie se publică într-un organ aparte « Dialectele maghiare », care apare o dată pe an. Revista « Cercetări lingvistice » este consacrată în special problemelor de fino-ugrică. Ministerul Învățămîntului editează « Limba maghiară în școală », destinată metodei de predare a limbii maghiare și a limbilor străine în școlile maghiare. Academia de Științe a Republicii Populare Ungaria editează două reviste de lingvistică: « Acta lingvistica », cu studii de lingvistică maghiară și generală, în limbile rusă, franceză, engleză și germană și « Acta orientalia », cu studii de asemenea în mai multe limbi despre probleme de orientalistă. Institutul de lingvistică publică anual, în limbile maghiară, rusă și franceză, un mare repertoriu bibliografic litografiat « Bibliografia lucrărilor de lingvistică », care cuprinde indicații bibliografice pentru toate domeniile lingvisticii și din toate țările. Pentru anul în curs mai este proiectată apariția a încă două periodice de lingvistică: « Studia slavica » care va înlocui revista « Études slaves et roumaines » și « Buletinul de filologie », care va publica articole despre limbile și literaturile popoarelor vecine.

Deși face parte din altă familie de limbi decît maghiara, limba romînă a fost și în trecut și a rămas și astăzi obiectul unui interes deosebit din partea lingviștilor maghiari. Nu este lipsit de importanță faptul că o bună parte dintre

lingviștii maghiari vorbesc curent limba română. În cursul șederii mele la Budapesta am putut să vorbesc aproape exclusiv în limba română cu profesorii de filologie de la Universitate și cu membrii Institutului de lingvistică. Toți s-au interesat îndeaproape de mersul lucrărilor institutelor de lingvistică ale Academiei R.P.R. și de publicațiile noastre de lingvistică, exprimându-și dorința vie ca în viitor să se organizeze o colaborare științifică mai strânsă între lingviștii maghiari și români și să se remedieze lipsurile existente în schimbul de publicații lingvistice române și maghiare. Profesorul Ligeti Lajos, vicepreședintele Academiei Maghiare, a dat sugestia înființării unei librării românești la Budapesta, alături de librăriile polonă și cehă care s-au deschis de curînd.

Îndelungatele raporturi istorice romîno-maghiare și influențele reciproce care s-au exercitat în decursul veacurilor justifică pe deplin o colaborare strînsă între lingviștii maghiari și români. Această colaborare nu a fost posibilă în trecut din pricina spiritului naționalist și șovin care a stăpînit cercetările lingvistice din ambele țări. În acest domeniu s-au comis exagerări atît de grave încît te cuprinde mirarea că a putut fi invocată autoritatea științei pentru a le susține. Ne gîndim în primul rînd la încercările zadarnice făcute altădată de unii istorici și lingviști maghiari de a contesta vechimea și continuitatea istorică a romînilor în Transilvania, deși romîni au format totdeauna, ca și astăzi, majoritatea covîrșitoare a populației acestei provincii. Din fericire asemenea încercări, care și-au avut izvorul în politica expansionistă a Habsburgilor și a grofilor¹, au luat astăzi sfîrșit. Dorința sinceră de colaborare pe care o manifestă în prezent lingviștii și istoricii din cele două țări va reda cercetărilor istorice și lingvistice caracterul științific pe care acestea nu l-au putut avea în trecut. Lingviștii maghiari doresc în primul rînd colaborarea cu lingviștii romîni pentru alcătuirea Atlasului lingvistic maghiar care privește și populația maghiară din Transilvania, colaborare necesară și pentru lămurirea raporturilor lingvistice maghiaro-romîne, deoarece pînă acum cercetările în acest domeniu s-au limitat aproape numai la influențele de vocabular.

Un alt domeniu de colaborare necesară este orientalistica. Limba maghiară făcînd parte din familia limbilor fino-ugrice, orientalistica a luat o mare dezvoltare în lingvistica maghiară. Cunoașterea progreselor făcute în această direcție de către lingvistica maghiară poate fi de un real folos lingviștilor romîni.

Lingviștii romîni primesc cu bucurie colaborarea științifică cu lingviștii maghiari, vîzînd în ea adîncirea și întărirea legăturilor care unesc astăzi, în spirit socialist, țările noastre vecine și prietene.

¹ Vezi D. Macrea, Despre originea și structura limbii romîne, în «Limba romînă» nr. 4 (1954) p. 14—20.